

Rasa Paukštytė-Šaknienė, Jonas Mardosa, Žilvytis Šaknyš, Irma Šidiškienė. **Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje.** R. Paukštytė-Šaknienė (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2016. 376 p.: iliustr.

Prieš kiekvieną didesnę kalendorinę šventę Lietuvos etnologų mokslininkų bendruomenė visada susilaukiame gausių skambučių ar elektroninių laiškų iš įvairių Lietuvos žiniasklaidos priemonių – radijo, televizijos, laikraščių ar informacinių svetainių. Žurnalistų klausimai dažniausiai būna tradiciniai: „papasakokite apie... šventės papročius“, „kaip šventės tradicijos pasikeitė“, „ką galėtumėte pasiūlyti dabartiniam žmogui, kaip mums švesti šią šventę šiandien“. Manychiau, kad į šiuos klausimus ir atsako keturių autorių – Rasos Paukštytės-Šaknienės, Jono Mardosos, Žilvyčio Šaknio ir Irmos Šidiškienės parengta ir 2016 m. išleista monografija *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*.

Iš tiesų Lietuvos mokslininkai per pastaruosius kelis dešimtmečius, tiek sovietmečiu, tiek ir atkurtos nepriklausomybės laikotarpiu, yra nemažai tyrinėję šeimos ir kalendorinius papročius bei jų kaitą, miesto kultūrą ar įvairias Lietuvoje gyvenančias etnines grupes. Šio leidinio autoriai apjungė šias dažniausiai tik atskirai analizuotas tyrimų tematikas ir pirmą kartą atliko lyginamuosius skirtingų tautinių ir religinių grupių miesto šeimos tradicijų tyrimus, nagrinėdami, kaip įvairių etninių ir konfesinių grupių nariai švenčia kalendorines šventes. Dar įdomiau, kad analizei pasirinkta Lietuvos sostinė – miestas, kuris per pastaruosius kiek daugiau nei šimtą metų priklausė kelioms valstybėms, kelis kartus čia kardinaliai keitėsi etninė gyventojų sudėtis, ir yra nuolat papildomas ne tik atvykėliais iš kitų šalių, bet ir iš kitų Lietuvos vietovių, atvežančiais į

sostinę ir savo krašto ar regiono tradicijas ir papročius. Daugiakultūrinio ir daugiakonfesinio Vilniaus miesto gyventojai, kurdami mišrias šeimas ar bendraudami tarpusavyje, daugiau nei bet kurioje kitoje Lietuvos vietovėje turi galimybių perimti įvairių etninių ir religinių grupių šventinius papročius. Taigi etnologų pasirinktas tyrimų objektas – vilniečių šeimose švenčiamos šventės – ir analizės pjūviai iš tiesų yra nauji ir svarbūs, norint įvertinti pastarųjų metų situaciją etninių tradicijų išsaugojimo ir puoselėjimo srityje.

Savo recenzijoje norisi tikrai pasidžiaugti ir pagirti kolegas už atliktą pakankamai inovatyvų darbą, o išsakytos pastabos tebus skaitytojo iš šalies nuomonė apie tai, ką dar būtų galima tikslinti ar patyrinti išsamiau norint sudominti dar daugiau skaitytojų.

Tyrimui pasirinktos šventės, kurių šventimą reglamentuoja gyvoji tradicija ir valstybės įstatymai. Tyrėjams labai daug padėjo Lietuvos edukologijos universiteto studentai, kuriems buvo pateikta pirminė anketa, siekiant išsiaiškinti dažniausiai šeimose švenčiamas šventes, o vėliau studentai padėjo apklausti įvairių etninių grupių atstovus, kurie pateikė išsamesnę informaciją apie 12 švenčių. Apklaustų vilniečių skaičius tikrai nemažas – 350 žmonių, papildomai dar buvo apklausti ir 65 trijų Vilniaus gimnazijų (lietuvių, lenkų ir rusų mokomąja kalba) vyresniųjų klasių mokiniai.

Keturi mokslininkai, pasiskirstę aprašomas šventes, monografijoje analizuoja šias šventes: Naujuosius metus, Užgavėnes, Velykas, Motinos dieną, Tėvo dieną, Jonines, Žolinę, Visų Šventųjų dieną ir Vėlines, Kūčias ir Kalėdas, Moters dieną, Lietuvos valstybės atkūrimo dieną ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dieną. Dešimt iš šių švenčių yra nedarbo dienos, dvi šventės – Užgavėnės ir Moters diena – darbo dienos, bet jos buvo sureikšmintos

pačių pateikėjų, taigi pelnytai aptariamoms šioje monografijoje.

Autoriai atskiruose skyriuose aptardami kiekvieną tradicinę kalendorinę šventę, pradžioje nurodo, kokie buvo skirtingas konfesijas – katalikų, stačiatikių ar sentiikių – išpažįstančių žmonių švenčių datų ir tradicijų skirtumai. Trumpai apžvelgiama literatūra ir atlikti tyrimai, akcentuojant ne tik tradicinės kaimo bendruomenės papročių aprašus, bet ir aptariant, nors ir labai negausius, bet šiuo atveju labai svarbius miesto gyventojų švenčių ypatumus. Toliau, priklausomai nuo aprašomos šventės, autoriai pateikia informaciją apie kiekvienos lietuvių, rusų, lenkų vilniečių šeimose švenčiamos šventės ypatumus: pasirengimą šventei, šventinių sambūrių vietas ir kartu švenčiančių šeimos narių sudėtį, šventinius valgius, švenčių proga teikiamas dovanas, švenčių metu palaikomas tradicijas, tebenaudojamus burtus ir kitus svarbius kiekvienos šventės akcentus bei atributus. Valstybinės šventės (Vasario 16-oji ir Kovo 11-oji) bei vėliau daugelio šalių šventiniame kalendoriuje atsiradusios ir įsitvirtinusios Motinos, Tėvo ar Moters dienos aptiriamos šiek tiek pagal kitą modelį, daugiau akcentuojant jų kilmės istorijas, nusakant šventimo ypatumus skirtingais laikotarpiais, parodant pateikėjų nuostatas šių švenčių atžvilgiu. Reikia pasakyti, kad tai turbūt buvo teisingas autorių pasirinkimas. Kyla tik vienas klausimas: skaitant šią knygą nuosekliai, pagal tokią seką, kaip šventes dabar sudėjo knygos rengėjai (t. y. pagal nuoseklų kalendoriaus išdėstymą), matyti didelis skirtumas tarp skirtingų autorių rašymo stiliaus, kuris turbūt net ir negalėjo būti suvienodintas dėl skirtingos aptariamų švenčių kilmės, raidos ypatumų. Skaitytojui gal būtų lengviau, jei šios šventės būtų sugrupuotos ne pagal jų kalendorinį eiliškumą, bet pagal progas ir jų turinį. Visai logiškai atrodo apjungtos Lietuvos valsty-

bės atkūrimo ir Nepriklausomybės atkūrimo šventės, bet turbūt apjungti reikėjo ir Motinos bei Tėvo dienas ir netgi Kovo 8-ąją, kurios dabar, įterptos tarp tradicinių agrarinių švenčių, kiek iškrito iš bendro konteksto savo aprašymais: čia pateikiamos labai ilgos šių švenčių kilmės istorijos, Kovo 8-osios dienos skirtame skyriuje labai daug dėmesio skirta jos traktavimui sovietmečiu ir šiomis dienomis, tam pasitelkiant labai išsamią internetinių šaltinių analizę (kurios nėra aprašant tradicinės agrarinės visuomenės kalendorines šventes). Nelabai aišku, ir kodėl šiandienės vilniečių Kovo 8-osios dienos šventimo tradicijos lyginamos su dabartinės Rusijos šventimo papročiais, tuo labiau kad kitų švenčių aprašuose išsamių palyginimų su kitais kraštais nėra.

Leidinių puošia ir jo gale sudėtos spalvotos iliustracijos, daugiausia pačių monografijos autorių darytos nuotraukos, tačiau susidaro įspūdis, kad autoriai jas atrinko kiek skubotai ir atsitiktinai, tuo labiau kad pačiame tekste nėra nuorodų į publikuojamas iliustracijas. Užfiksuoti tik atskiri šventiniai atributai, bet, tiesą pasakius, man nuotraukose pritrūko bendruomeniškumo, šeimyniškumo jausmo, atspindinčio būtent leidinyje aprašomų šeimose švenčiamų švenčių nuotaiką. Taip, šiandien dėl sugriežtintų asmens duomenų apsaugos įstatymų mes dažnai savo publikacijose viešiniuose nuotraukose vengiame rodyti žmonių veidus, fotografuoti juos privačioje erdvėje, bet tokiam gražiam leidiniui, leidžiamam su gražia intencija, manau, savo šventės akimirkas mielai būtų sutikusi leisti publikuoti ne viena šeima.

Autoriai, pristatydami savo tyrimų metodologiją, pamini, kad medžiaga sukaupia anketinės apklausos ir pusiau struktūruoto interviu metodu, tačiau pastarojo rezultatų monografijoje yra labai nedaug. Dominuoja statistinių duomenų

aprašymas ir aptarimas, dažnai net ir sudubliuotas – galime rasti ir statistinį aprašą tekste, ir diagramas, kurios patogios tuo, kad vienu žvilgsniu galime pamatyti svarbiausius kiekvienos šventės šventimo lietuvių, lenkų ir rusų šeimose ypatumus ir konfesinius skirtumus. Vis dėlto gyvas pateikėjų žodis, jų emocijų kokios nors šventės atžvilgiu atskleidimas tikrai būtų pagyvinęs monografiją. Kartais net atrodo, kad gal vertesnis būtų kiekvienos konfesinės grupės švenčių ypatumų atskleidimas atskiruose skyreliuose, nes daugelis kalendorinių švenčių dėl Julijaus ir Grigaliaus kalendorių skirtumų yra švenčiamos skirtingu laiku, sudėjus į vieną pastraipą informaciją apie skirtingų konfesinių grupių švenčių ypatumus, kartais labai sunku suprasti apie ką čia kalbama – apie tos šventės šventimą, kuri pažymėta Lietuvos Respublikos valstybinių švenčių kalendriuje, ar apie neoficialiau švenčiamas, bet kitomis, netgi jau darbo dienomis pažymėtas stačiatikių ar sentikių šventes.

Kartais autoriai aptaria savo surinktus duomenis labai smulkiai, sakyčiau, per daug preciziškai, surašomi ne tik dominuojantys atsakymai, bet ir išskirtiniai atvejai, kuriems skiriama per daug dėmesio. Bet tas išskirtinumas šiuo atveju gali būti tik šiaip kokio nors respondento spontaniškai užrašytas atsakymas (pavyzdžiui, *per Vėlines valgėm cepelinus*).

Susidarė įspūdis, kad vis dar, kaip ir ankstesniuose etnologų darbuose, kuriuose tiriamos kalendorinės šventės, primygtinai bandoma ieškoti, kiek yra išlaikyta XIX–XX a. I pusės gyvavusių tradicijų relikto, ir per mažai atskleidžiamas pramoginis ar net žaidybinis šiandieninių švenčių aspektas – juk šiuo metu, norim to mes ar nenorim, šios švenčių funkcijos turbūt labiausiai dominuoja. Ši pastaba turbūt tikėtų daugeliui Lietuvos etnologų darbų, ne tik šios monografijos rengėjams – gal jau laikas pažiūrėti, kas šiandien švenčiamose

šventėse svarbu dabartiniam žmogui, nusiraminti ir nesmerkti šiuolaikinių žmonių už tai, kad jie užmiršo senąsias tradicijas? Juk tradicija nėra nepajudinama, pasak J. Mardosos, vieno iš šių monografijos autorių, „[p]ramogas, papročius religinės šventės kontekste kuria ir įtvirtina patys žmonės“ (p. 295), taigi leiskime jiems keisti ir adaptuoti šventes prie jų poreikių.

Suprantama, kad vienu leidiniu daugelio tyrimo klausimų autoriai negali apėmti. Todėl norisi juos paskatinti neužmesti šių dabatinei visuomenei aktualių miesto šeimos ir visos miesto bendruomenės tyrimų ir toliau. Neabejoju, kad patys mokslininkai sau jau yra numatę jų gražiai pradėto darbo tolesnes gaires. Bet gal būtų galima pasiūlyti keletą idėjų, kurios kilo beskaitant šią monografiją.

Daugelio švenčių aprašymuose buvo užsiminta (pateikta statistinė analizė), kad kai kuriomis progomis šeimos švenčia kalendorines šventes ir mieste, t. y. mielai lankosi ir mieste organizuojamose šventėse, pavyzdžiui, kalėdinėse mugėse, Naujųjų metų ar Velykų renginiuose. Būtų įdomu sužinoti, ką jie veikia šiose šventėse, kaip jas vertina įvairiaus amžiaus ir įvairios sudėties šeimos.

Man pritrūko ir bendrų išvadų, kurios tikrai būtų labiau conceptualizavusios atliktą darbą. Apibendrinus informaciją apie visas pateikėjų išskirtas kaip populiariausias šventes, išryškėtų bendrosios mūsų švenčių tendencijos – niveliuojasi skirtingų konfesijų žmonių švenčiamos šventės, nyksta šventinio stalo tradicijos, per daugelį švenčių, išskyrus Kūčias-Kalėdas ir Velykas, ruošiamas jau, rodos, tik kasdienis maistas, nors reikia pripažinti, kad šiandien netgi namuose ruošti cepelinų, bulvių plokštainio ar keptos mėsos patiekalai daugeliui yra tikrai šventiškas maistas, ne dėl to, kad jam būtų suteikiama kokia nors ritualinė prasmė, bet skubančiame pasaulyje mamos ar močiutės pa-

ruošti patiekalai, kuriems pagaminti reikia kelių valandų, mums, susirinkusiems visai didesnei šeimai prie bendro stalo, tikrai atrodo labai šventiški ir nekasdieniški.

Ir pabaigai dar vienas klausimas: kam skirta ši monografija? Mokslininkams? Vilniečiams? Mokytojams? Užsieniečiams? Visiems, besidomintiems mūsų etnine kultūra? Kaip etnologė tikrai mielai perskaičiau šią knygą. Turbūt ji iš tiesų ir bus aktualiausia mokslininkams. Manau, kad ir kitų išvardytų grupių žmonės paskaitys šį leidinį. Tuo labiau kad knygą kiekvienas galime skaityti savaip – galime skaityti tik kiekvienos šventės aprašymą atskirai. Pakankamai išsamios kiekvienos šventės santraukos, parašytos anglų kalba, tikrai sudomins ir užsieniečių akademinę bend-

ruomenę ir netgi tuos užsieniečius, kurie ilgesnį laiką gyvena Vilniuje ir patys dalyvauja šventėse tiek lietuvių šeimose, tiek ir mieste vykstančiuose renginiuose. Juk nepaisant sparčios globalizacijos, papročių niveliacijos, kiekviena tauta, kiekvienas kraštas vis dar tebeturime unikalių tradicijų, kurios mums lyg ir neatrodo išskirtinės, bet per atvykusiųjų ir jas naujomis akimis žvelgiančių užsieniečių reakcijas ir patys pamatome, kad mes dar galime didžiuotis turintys daug gražių įvairių švenčių papročių ir atributų. Reiktų palinkėti, kad ją atrastų ir žurnalistai, kurie, kaip ir minėjau šios recenzijos pradžioje, prieš kiekvieną šventę ieško etnologų, galinčių papasakoti apie įvairių švenčių tradicijas ir jų pokyčius. Daugelį atsakymų į šiuos aktualius klausimus jie ras šioje monografijoje.

Laima Anglickienė

Vytauto Didžiojo universitetas

Skaidrė Urbonienė. Religinė liaudies skulptūra Lietuvoje XIX a. – XX a. I pusėje. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015. 392 p.: iliustr.

Skaidrės Urbonienės monografija besidomintiems lietuvių religine liaudies skulptūra nėra netikėta. Autorė geri žinoma ir užsirekomendavusi kaip autoritetinga šios srities mokslininkė, apsigynusi disertaciją bei paskelbusi visą pluoštą mokslinių straipsnių. Todėl monografija apibendrina atliktus tyrimus, kartu juos išplečia, papildo naujomis įžvalgomis. Etnologiniu požiūriu svarbiausia yra tyrimo kryptis, atskleidžianti skulptūrų sąsajas su įvairiomis liaudiškojo pamaldumo formomis Lietuvoje XIX–XX a. I pusėje. Šio laikotarpio pasirinkimą lėmė tuo metu vykęs aktyvus skulptūrėlių ir mažosios archi-

tektūros paminklų kūrimo metas ir su tuo susijusi autorei pasiekiami šaltinių bazė (p. 15). O tyrimo problematikos pobūdį lėmė mokslinis interesas, nes pasak autorės, „Liaudies skulptūros tyrimų, apimančių ne tik jos meniškumo, bet ir paskirties, sąsajų su liaudies pamaldumo formomis aspektus, nėra daug“ (p. 19). Teiginį patvirtina istoriografinė apžvalga, iš kurios matyti, kad nuo XIX a. pabaigos vyravo skulptūrų kaip savarankiškų liaudies meno objektų tyrimo diskursai. Tiesa, egzistuoja nemažai ir ikonografinius skulptūrų siužetų aspektus aptariančių darbų, kurių pagausėjo po Nepriklausomybės atkūrimo XX a. pabaigoje, nes sovietmečiu mokslininkams tekdavo aplenkti, vengti liaudies pamaldumo apraiškų religine tema studijų. Vis dėlto sovietmečiu pirmiausia liaudies meno tyrinėtojų pastangomis išaugo religinės skulptūros rinkiniai